

Sveučilište u Zadru
Odjel za psihologiju

Preddiplomski studij psihologije

Krešimir Jakšić

Povezanost sklonosti gađenju i orijentacije na socijalnu
dominaciju sa stavovima prema muškarcima homoseksualne
orijentacije

Završni rad

Mentor: izv.prof.dr.sc. Vera Čubela Adorić

Zadar, 2014.

Sadržaj

1.	UVOD.....	3
1.1.	Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije	3
1.2.	EksPLICITNI I IMPLICITNI stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije	4
1.3.	Orijentacija na socijalnu dominaciju i sklonost gađenju kao korelati stavova prema pripadnicima drugih grupa.....	5
2.	CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA.....	8
2.1.	Cilj istraživanja.....	8
2.2.	Problemi istraživanja	8
2.3.	Hipoteze istraživanja.....	9
3.	METODA	9
3.1.	Ispitanici	9
3.2.	Mjerni instrumenti	10
3.3.	Provedba.....	14
4.	REZULTATI	14
4.1.	Deskriptivni podaci.....	14
4.2.	Korelacije među mjernim instrumentima.....	17
5.	DISKUSIJA	21
6.	ZAKLJUČAK.....	31
7.	LITERATURA	32
8.	PRILOZI.....	35

Povezanost sklonosti gađenju i orijentacije na socijalnu dominaciju sa stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Sažetak

Odnos između eksplicitnih ("svjesnih") i implicitnih ("automatskih", "nesvjesnih") stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije još uvijek nije u potpunosti jasan zbog toga što se u većini istraživanja ne diferencira spol osobe homoseksualne orijentacije. Prediktor stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije je i sklonost gađenju koja se u većini istraživanja operacionalizira u patogenoj domeni. Stoga nije jasno je li sklonost gađenju u drugim domenama, kao što su seksualna i moralna, također prediktor ovih stavova. Nadalje, nije definirano je li prediktivna vrijednost sklonosti gađenju u ovim domenama gađenja jednaka za eksplicitne i implicitne stavove. Sklonost gađenju ne bi trebala biti direktan prediktor negativnih stavova prema pripadnicima drugih grupa. Konzervativizam, u terminima orijentacije na socijalnu dominaciju, trebao bi biti medijator ovih odnosa. No, još uvijek nije jasno vrijedi li medijatorska uloga orijentacije na socijalnu dominaciju za različite domene gađenja i za eksplicitne i implicitne stavove. Cilj istraživanja bio je ispitati odnos između implicitnih i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije za različite facete eksplicitnog stava te ispitati koje će se domene gađenja, na način kako ih definiraju Tybur i sur. (2009), pokazati povezanima s implicitnim i eksplicitnim stavovima uz kontrolu njihovih realacija s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Provedeno je korelacijsko istraživanje u kojem su sudjelovali studenti Sveučilišta u Zadru (N=69). Rezultati provedenih analiza pokazali su da je sklonost gađenju u trima domenama; patogenoj, seksualnoj i moralnoj, povezana s facetama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije, dok je samo sklonost gađenju u moralnoj domeni povezana s implicitnim stavovima, i to granično. Medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos između sklonosti gađenju i eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije nije mogao biti ispitan.

Ključne riječi: stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije, Test implicitnih asocijacija, sklonost gađenju, orijentacija na socijalnu dominaciju

Relationship between disgust sensitivity and social dominance orientation with attitudes towards homosexual men

Abstract

Relation between explicit („conscious“) and implicit („automatic“, „unconscious“) attitudes towards homosexual men has not been clear yet because most of the research do not differentiate the gender of the homosexual person. Predictor of the attitudes towards gay men is disgust sensitivity which is in the most research operationalized in terms of the pathogen disgust sensitivity. Consequently, is not clear if other domains of disgust sensitivity, such as sexual and moral, are also predictors of these attitudes. Furthermore, is not defined if the predictive value of disgust domains is equally valid for both explicit and implicit attitudes. Disgust sensitivity should not be the direct predictor of the negative attitudes towards outgroup members. Conservatism, in terms of the social dominance orientation, should mediate these relations. But, is not clear yet if the mediator role of the social dominance orientation is equal across different disgust domains and for both explicit and implicit attitudes. Goal of this study was to examine the relationship between implicit and explicit attitudes towards homosexual men across different explicit-attitude facets and to examine which disgust domains, defined by Tybur et al. (2009), will be related to implicit and explicit attitudes controlling for social dominance orientation. Correlational study was conducted and students of the University of Zadar (N=69) took part in it. Results of the analyses performed showed that all three disgust domains; pathogen, sexual and moral, are related to the facets of the explicit attitude towards gay men, while the moral domain only was marginally related to the implicit attitudes. Social dominance orientation mediator influence in the relation between disgust sensitivity and both explicit and implicit attitudes towards homosexual men could not be explored.

Key words: attitudes towards homosexual men, Implicit Association Test, disgust sensitivity, social dominance orientation

1. UVOD

1.1. Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije

Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije česta su tema istraživanja u području psihologije. Uzevši u obzir sve teškoće s kojima se osobe homoseksualne orijentacije susreću, važno je utvrditi na kojem je stupnju razvijena društvena svijest o njihovim problemima te kako se mijenja protokom vremena.

Istraživanja ovih stavova započela su nakon što je Američka psihijatrijska asocijacija 1973. godine homoseksualnu orijentaciju prestala klasificirati kao oblik psihopatije i započela s istraživanjima homofobije. Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije imaju tri funkcije (Herek, 1999, prema Šunjić 2007): iskustveno-shematsku, obrambenu i funkciju samoizražavanja. Iskustveno-shematska funkcija obuhvaća iskustva koja služe kao baza za kognitivnu reprezentaciju osoba homoseksualne orijentacije; obrambena funkcija odnosi se na zaštitu od neželjenih spoznaja o vlastitoj spolnosti, dok je funkcija samoizražavanja povezana s iskazivanjem stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s ciljem jačanja statusa unutar grupe koja podražava izrečene stavove.

Rezultati dosadašnjih istraživanja dosljedno pokazuju da muškarci heteroseksualne orijentacije, u odnosu na žene heteroseksualne orijentacije, iskazuju negativnije stavove prema muškarcima homoseksualne orijentacije (Herek, 2000; Kerns i Fine, 1994). Nadalje, osobe heteroseksualne orijentacije imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije istog spola, što je posebno istaknuto kod muškaraca heteroseksualne orijentacije (Herek, 1999, prema Šunjić, 2007) i povezano je s drugačijom organizacijom ovih stavova kod muškaraca i žena heteroseksualne orijentacije. Muškarci heteroseksualne orijentacije prilikom iskazivanja stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije naglasak stavljaju na zaštitu vlastitog rodnog identiteta, kojeg im žene homoseksualne orijentacije ne ugrožavaju i stoga imaju povoljnije stavove prema njima (LaMar i Kite, 1998). S druge strane, kod žena heteroseksualne orijentacije u osnovi iskazivanja stavova prema ženama i muškarcima homoseksualne orijentacije je općeniti mehanizam koji je u podlozi stavova prema pripadnicima drugih grupa (Herek, 2000) i može se, kao i kod muškaraca, dovesti u vezu s konzervativnim svjetonazorom. Ipak, u obzir treba uzeti da zaštita rodnog identiteta predstavlja generalni obrambeni mehanizam kod muškaraca te da ne treba u potpunosti ili uopće vrijediti za specifične facete stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Tome u prilog idu navodi LaMar i Kite (1998)

prema kojima su žene i muškarci heteroseksualne orijentacije u istoj mjeri skloni stereotipiziranju muškaraca homoseksualne orijentacije, što se objašnjava postavkom prema kojoj je formiranje stereotipa prema muškarcima homoseksualne orijentacije pod utjecajem različitih procesa; od onih povezanih za zaštitom rodne uloge kod muškaraca, psihodinamskih uvjerenja (npr. da su majke muškaraca homoseksualne orijentacije dominantne), do vjerovanja o seksualnim karakteristikama muškaraca homoseksualne orijentacije (npr. da su devijantni). Nadalje, manji stupanj spremnosti muškaraca u odnosu na žene za uspostavljanjem kontakta s muškarcima homoseksualne orijentacije ne može se u potpunosti objasniti postavkom o zaštiti rodne uloge (La Mar i Kite, 1998). Stoga istraživanju stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije treba pristupiti iz više teorijskih perspektiva te se usmjeriti na ispitivanje različitih faceta eksplicitnih, ali i implicitnih stavova.

1.2. Eksplicitni i implicitni stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Većina istraživanja stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije zasniva se na ispitivanju eksplicitnih stavova. Ti stavovi mogu se zahvatiti pomoću različitih mjera (upitnici, Skala socijalne distance) i pri njihovom rješavanju ispitanik je svjestan odgovora koje daje i može ih u potpunosti kontrolirati (Paulhus, 1984, prema Gawronski, Deutsch i Banse, 2011). Stoga se javlja mogućnost da ispitanici svoje stavove prikazuju u socijalno poželjnom smjeru, što predstavlja problem u ispitivanju eksplicitnih stavova prema pripadnicima socijalno osjetljivih grupa.

Za razliku od eksplicitnih, implicitni stavovi nisu podložni svjesnoj kognitivnoj manipulaciji (Banaji, 2001, prema Nosek, Greenwald i Banaji, 2005). Prilikom njihovog proučavanja pojavljuje se problem nedovoljne teorijske definiranosti te stoga nije jasno da li su implicitni stavovi samo automatski, odnosno ne kontrolabilni ili su ujedno i nesvjesni. Tumačenje da su implicitni stavovi automatski te predstavljaju pravi stav ispitanika, odnosno stav kojeg bi naveo i na eksplicitnoj mjeri u situaciji potpune iskrenosti, zasniva se na teoriji selektivne pažnje (Treisman, 1969, prema Payne i Gawronski, 2010). Prema ovoj teoriji, informacije iz okoline procesiraju se kontrolabilnim i automatskim putem te ulaze u zajednički kanal iz kojeg se kasnije dozivaju. Automatski procesi će biti aktivni kada su kognitivni resursi ograničeni, dok će se kontrolabilni procesi aktivirati onda kada je dostupno dovoljno kognitivnog resursa. S druge strane, prema teoriji implicitnog pamćenja (Banaji,

2001, prema Payne i Gawronski, 2010), informacije iz okoline procesiraju se nesvjesnim putem te se aktiviraju u onim situacijama kada objekt stava postane salijentan, uslijed čega dolazi do formiranja nesvjesnog stava o njemu. Stoga se, sukladno ovim dvjema teorijama, na implicitne stavove može gledati kao na one stavove koji predstavljaju pravi stav ispitanika o datom objektu ili kao na još jedan oblik stava prema tom istom objektu. Bez obzira na moguće razlike u strukturi stava, u istraživanjima iz različitih područja bilježi se povezanost eksplicitnih i implicitnih stavova (Nosek i sur., 2007).

U posljednjih 15-ak godina dolazi do povećanja znanstvenog interesa za proučavanje implicitnih stavova. To je posljedica toga što prema navedenim teorijama implicitni stavovi ne bi trebali biti podložni svjesnoj kognitivnoj manipulaciji, kao i razvoja Testa implicitnih asocijacija (Greenwald, McGhee i Shultz, 1998), koji za razliku od ostalih do tada korištenih mjera za ispitivanje implicitnih stavova, pokazuje zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Payne i Gawronski, 2010). Navedeni interes se prenio i u područje istraživanja stavova prema osobama homoseksualne orijentacije, ali većina dostupnih istraživanja efekt na Testu implicitnih asocijacija ne diferencira s obzirom na spol osobe homoseksualne orijentacije. Na ovaj način izjednačuju stavove prema muškarcima i ženama homoseksualne orijentacije, što je, obzirom na utvrđene spolne razlike u eksplicitnim stavovima, dosta upitno. Nekolicina autora se, prema dostupnim podacima, fokusira na ispitivanje odnosa između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije (v. Smith, 2012; Steffens, 2005, prema Graham, 2012) i to koristeći jednodimenzionalne skale za zahvaćanje eksplicitnih stavova. Stoga nije u potpunosti jasno mijenja li se odnos eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije (po pitanju međusobne povezanosti) ovisno o ispitivanim facetama stava te da li su spolne razlike, osim na eksplicitnim, prisutne i na implicitnim mjerama.

1.3. Orijentacija na socijalnu dominaciju i sklonost gađenju kao korelati stavova prema pripadnicima drugih grupa

U odnosu na teoriju desne autoritarnosti prema kojoj predrasude prema pripadnicima drugih grupa imaju izvor u osobnoj podložnosti autoritetu, stereotipnosti u razmišljanju i projektivnosti (Adorno i sur., 1950, prema Childs, 2011), teorija socijalne dominacije pretpostavlja da je diskriminatorno ponašanje, između ostaloga, i posljedica individualnih razlika u „preferiranju grupnih nejednakosti“ (Pratto, Sidanius, Stallworth i Malle, 1994, str. 741), koje se operacionaliziraju putem konstrukta orijentacije na socijalnu dominaciju.

Ostali izvori diskriminatornog ponašanja prema ovoj teoriji obuhvaćaju utjecaj društva koje svojim ustrojstvom opravdava ili nastoji ublažiti grupnu dominantnost (Pratto, Sidanius i Levin, 2006). Nadovezujući se na ove postavke, Pratto i sur. (2006, str. 275) ističu „moralno i intelektualno podupiruće mitove grupnoj dominantnosti“, kao što su seksizam, rasizam i heteroseksizam te navode ulogu „mitova koji nastoje reducirati grupnu dominantnost“ koji se odnose na političke i religijske pristupe. Nadalje, prema ovim autorima važan je i ustroj društvenih organizacija koje mogu poticati ili smanjivati potporu grupnoj dominaciji. Osim o socijalnim utjecajima, stupanj preferencije grupnih nejednakosti ovisi i o spolu. Muškarci iskazuju veću razinu potpore socijalnoj dominaciji, a osim o spolu, ovisi o društvenom statusu, socijalizacijskim varijablama (npr. stupnju obrazovanja), značajkama temperamenta, kao što su agresivnost i empatija (Dion, 2003), te dobi (Pratto i sur., 2006).

Sklonost gađenju primarno se javlja kao reakcija na podražaje koji se percipiraju osjetilom okusa, a s ciljem zaštite od patogena (Olatunji i sur., 2009). Sekundarno, potom, dolazi do proširenja reakcije i na podražaje iz domene drugih osjetila kao što su njuh i vid te osjetilo dodira. Ono oko čega se autori iz ovog područja ne slažu je odgovor na pitanje je li evolucija ekscitatora gađenja uvjetovana kulturološkim ili biološkim čimbenicima. Za razliku od Rozina i sur. (2000, prema Tybur, Lieberman i Griskevicius, 2009) koji na sklonost gađenju prvenstveno gledaju kao na zaštitu od spoznaje vlastite smrtnosti i animalne prirode, Tybur i sur. (2009) zauzimaju biološku perspektivu prema kojoj sklonost gađenju ima adaptacijsku vrijednost i razvija se u patogenoj, seksualnoj i moralnoj domeni. Sklonost gađenju u patogenoj domeni štiti od potencijalnih izvora bolesti, ona u seksualnoj je povezana s adekvatnim izborom partnera, dok sklonost gađenju u moralnoj domeni sprječava kontakt s osobama koje krše socijalne norme. Nalazi do sada provedenih istraživanja konzistentno utvrđuju individualne razlike u sklonosti gađenju. Ispitanici u prosjeku najvišu sklonost gađenju iskazuju u patogenoj domeni (Ćubela Adorić, Tybur i Jakšić, 2014), a muškarci u odnosu na žene iskazuju manje izraženu sklonost gađenju što posebno vrijedi za seksualnu i patogenu domenu (Tybur i sur., 2009).

Schaller (2006, prema Clay, Terrizzi, Jr. i Shook, 2012) uvodi termin bihevioralnog imunološkog sustava koji predstavlja poveznicu između sklonosti gađenju i stavova prema pripadnicima drugih grupa. Ovaj sustav identificira potencijalne izvore patogena u okolini te potiče na njihovo izbjegavanje. Osjetljiv je na širok raspon podražaja obzirom na evoluciju ekscitatora gađenja. Kao i svaki sustav, ni bihevioralni imunološki sustav nije savršen te je podložan pogrešci tipa 1 (Terrizzi, Jr., Shook i McDaniel., 2013), upravo zbog toga što

reagira na širok spektar podražaja. Njegov aktivacijski prag je nizak jer su mnogi uzročnici bolesti nevidljivi i stoga treba biti izrazito osjetljiv. Stupanj njegove aktivacije, osim o sklonosti gađenju, ovisit će i o konzervativnosti osobe koja predstavlja medijator odnosa između sklonosti gađenju i stavova prema pripadnicima drugih grupa (Inbar, Pizzaro i Bloom, 2009).

Utjecaj sklonosti gađenju i orijentacije na socijalnu dominaciju na eksplicitne stavove prema muškarcima homoseksualne orijentacije relativno je često ispitivan, dok je vrlo malo istraživanja njihovog odnosa s implicitnim stavovima. Od posebnog interesa za ovo istraživanje jest studija koju provodi Smith (2012), koji proučava sklonost gađenju i orijentaciju na socijalnu dominaciju kao korelate implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije i to koristeći Test implicitnih asocijacija. Za razliku od većine ostalih dostupnih istraživanja, u Smithovom (2012) istraživanju sklonost gađenju je operacionalizirana, osim u patogenoj, u seksualnoj i moralnoj domeni, te se kao jedna od mjera za ispitivanje sklonosti gađenju koristi Skala gađenja u tri domene autora Tybura i sur. (2009). Utvrđeni rezultati u Smithovom (2012) istraživanju pokazuju da su eksplicitni i implicitni stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije povezani s orijentacijom na socijalnu dominaciju, pri čemu je kod implicitnih stavova ova povezanost značajna jedino kod muškaraca. Samo se sklonost gađenju u moralnoj domeni, operacionalizirana putem Skale gađenja u tri domene, pokazala značajno povezanom s eksplicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije, što nije u potpunosti u skladu s navodima drugih autora (v. Pochedly, Trouton i Kirkpatrick, 2010). Nadalje, nijedna domena sklonosti gađenju operacionalizirana putem skale Tybura i sur. (2009) nije se pokazala značajno povezanom s implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije.

Treba istaknuti da je razlog tome zašto je samo kod muškaraca utvrđena povezanost između orijentacije na socijalnu dominaciju i negativnijih implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije, vjerojatno to što je kod njih posebno izražena povezanost između orijentacije na socijalnu dominaciju i davanja socijalno poželjnih odgovora (Bäckström, Björklund, Hansson, Bern i Westerlundh, s.a.), koji kod implicitnih mjera stavova ne bi trebali biti mogući. Nadalje, bitno je i naglasiti da, koristeći drugu mjeru za zahvaćanje sklonosti gađenju u patogenoj, seksualnoj i moralnoj domeni konstruiranu za potrebe istraživanja (*Direct disgust toward gay men*), Smith (2012) bilježi značajnu povezanost sklonosti gađenju u ovim domenama s negativnijim implicitnim i eksplicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Također, treba istaknuti da Inbar,

Pizzaro i Bloom (2012) navode ulogu sklonosti gađenju u moralnoj domeni u formiranju implicitnih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije, što se može objasniti konceptualnom sličnošću moralnog rezoniranja koje se zasniva na automatskim asocijacijama (Van Berkum i sur., 2009, prema Celestin, 2012) i procesima koji se nalaze u pozadini rezultata na IAT-u. Stoga ovi procesi mogu objasniti povezanost između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije koju navodi Smith (2012) za drugu mjeru sklonosti gađenju. Smith (2012) u svojem radu ne daje informacije o mogućem medijacijskom efektu orijentacije na socijalnu dominaciju na povezanost sklonosti gađenja u tria domenama, mjerene putem *Direct disgust toward gay men* skale i eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Iz dostupnih podataka ne može se niti zaključiti da li bi se taj odnos mogao ispitati jer autor ne ističe utvrđene povezanosti između orijentacije na socijalnu dominaciju i navedene mjere sklonosti gađenju. Nadalje, da je i ispitao (mogao ispitati) medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju, Smith (2012) u svojem radu za zahvaćanje eksplicitnih stavova koristi jednodimenzionalne skale te ne bi bilo u potpunosti jasno da li se prediktivna vrijednost sklonosti gađenju u tria domenama za eksplicitne stavove mijenja ovisno o ispitivanim facetama stava.

2. CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

2.1. Cilj istraživanja

Istraživanje je provedeno s dva cilja. Prvi je bio ispitati odnos između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije te utvrditi je li taj odnos konzistentan za različite facete eksplicitnih stavova (npr. tendencija osuđivanja, izbjegavanja kontakata itd.). Drugi cilj istraživanja bio je provjeriti opću pretpostavku da su osobe koje imaju negativnije stavove prema pripadnicima drugih grupa općenito konzervativnije i sklonije doživljavanju emocije gađenja, te utvrditi jesu li te relacije konzistentne za implicitne i eksplicitne stavove te domenu gađenja.

2.2. Problemi istraživanja

- 1) Ispitati odnos između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije za različite facete eksplicitnog stava.

- 2) Ispitati odnos implicitnih i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije s konzervativizmom, definiranim kao preferiranje međugrupnih nejednakosti, odnosno orijentacija na socijalnu dominaciju.
- 3) Ispitati odnos implicitnih i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije sa sklonosti gađenju u seksualnoj, patogenoj i moralnoj domeni.
- 4) Utvrditi mijenja li se i na koji način odnos između sklonosti gađenju i stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije nakon kontrole njihovih relacija s konzervativizmom.

2.3. Hipoteze istraživanja

- 1) Pretpostavka je bila da će rezultati ispitanika na mjeri implicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije biti u značajnoj i pozitivnoj korelaciji s rezultatima na mjeri eksplicitnog stava, bez obzira na to o kojoj je faceti eksplicitnog stava riječ.
- 2) Pretpostavka je bila da će orijentacija na socijalnu dominaciju biti značajno i pozitivno povezana s rezultatima na svim facetama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije, bez obzira na spol ispitanika, te s implicitnim stavovima, ali samo kod muškaraca.
- 3) Pretpostavka je bila da će sklonost gađenju u svim trima domenama biti povezana sa svim facetama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije, pri čemu će ova povezanost za patogenu i seksualnu domenu gađenja biti pozitivna, a za moralnu negativna. Također, pretpostavka je bila da će sklonost gađenju u moralnoj domeni biti statistički značajno i negativno povezana s implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije.
- 4) Pretpostavka je bila da, kad se statistički kontroliraju njihove relacije s orijentacijom na socijalnu dominaciju, sklonosti gađenju u trima domenama neće biti značajni prediktori (eksplicitnih i implicitnih) stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije.

3. METODA

3.1. Ispitanici

U istraživanju je sudjelovalo 69 studenata (48 ženskih, 21 muških) Sveučilišta u Zadru, koji su se dobrovoljno odazvali pozivu za sudjelovanje. Prosječna dob sudionika bila je 21.6

godina ($SD=2.73$). Većina sudionika bili (54) su studenti Odjela za psihologiju, dok su ostali studenti s različitih studijskih grupa. Na pitanje o vlastitoj seksualnoj orijentaciji, 63 ispitanika navelo je heteroseksualnu orijentaciju, a preostali ispitanici biseksualnu orijentaciju. Trinaestero sudionika navelo je da ne poznaje nijednu osobu homoseksualne orijentacije, devetero njih poznaje jednu takvu osobu, jedanaestero ih zna dvije, a trideset i šest ispitanika poznaje tri ili više osoba homoseksualne orijentacije.

3.2. Mjerni instrumenti

Za potrebe istraživanja konstruirana je baterija upitnika koja je uključivala Skalu gađenja u tri domene, Skalu orijentacije na socijalnu dominaciju, subskale Skale stavova prema osobama homoseksualne orijentacije te Test implicitnih asocijacija. Napravljene su 4 verzije baterije upitnika u kojima je rotiran odnos između redoslijeda prezentiranja implicitne i eksplicitne mjere stavova međusobno te u odnosu na preostale dvije mjere. Nije rotiran samo međusobni redoslijed ispunjavanja Skale orijentacije na socijalnu dominaciju i Skale gađenja u tri domene, pri čemu je Skala orijentacije na socijalnu dominaciju uvijek prethodila Skali gađenja. Ovakav slijed rotacija napravljen je zato što istraživanja (Navarette i Fessler, 2005) pokazuju da izloženost ekscitatorima gađenja može utjecati na stupanj iskazivanja negativnih stavova prema pripadnicima drugih grupa i moguće je da, osim na iskazani stupanj predrasude, djeluje i na procjene na Skali orijentacije na socijalnu dominaciju. Stoga je rotiran redoslijed rješavanja mjera stavova i Skale gađenja kako bi se mogući efekti međudjelovanja ovih varijabli poništili, a iskazani stupanj orijentacije na socijalnu dominaciju na ovaj način nije bio pod utjecajem sklonosti gađenju. Rotacijama se također htjelo poništiti moguće međudjelovanje orijentacije na socijalnu dominaciju s mjerama stavova. Rotiran je i odnos između verzije IAT-a i verzije upitnika, tako da je svaka verzija upitnika bila ravnomjerno zastupljena na obje verzije testa.

Skala stavova prema osobama homoseksualne orijentacije (Kite i La Mar, 1990, adaptirale Ćubela i Korljan, 2000, prema Šunjić, 2007)

Skala stavova prema osobama homoseksualne orijentacije namijenjena je ispitivanju različitih aspekata negativnih stavova prema muškarcima i ženama homoseksualne orijentacije. Kao mjere eksplicitnih stavova, u ovom istraživanju korištene su subskala percepcije *homoseksualnosti kao prijetnje moralu* (3 čestice, npr. *Homoseksualnost je*

perversija.) i četiri subskale kojima se ispituju negativni stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije: subskala *osuđivanje/toleriranje homoseksualnih muškaraca* (11 čestica, npr. *Homoseksualnim muškarcima ne bi trebao biti dopušten rad s djecom.*), subskala *homoseksualni muškarci kao prijetnja moralu* (10 čestica, npr. *Homoseksualni muškarci ugrožavaju instituciju obitelji.*), subskala *kontakti s homoseksualnim muškarcima* (14 čestica, npr. *Izbjegavam homoseksualne muškarce kad god je to moguće.*), subskala *stereotipi o homoseksualnim muškarcima* (7 čestica, npr. *Majka homoseksualnog muškaraca vrlo je dominantna.*). Čestice s ovih subskala primijenjene su kao jedinstveni instrument na kojem su svoje (ne) slaganje s pojedinim česticama ispitanici procjenjivali na skali procjene od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem). Ukupni rezultat na pojedinoj subskali izračunat je kao prosječna vrijednost na pripadajućim česticama, tako da je teoretski raspon na svim subskalama između 1 i 5. Veći rezultat pritom upućuje na negativniji stav u konkretnom pogledu.

U prethodnim primjenama kod nas ova je skala pokazala zadovoljavajuće metrijske karakteristike (Šunjić, 2007). Slično je utvrđeno i u ovoj primjeni. Rezultati eksploratorne faktorske analize pod modelom zajedničkih faktora potvrdili su pretpostavljenu petofaktorsku strukturu. Ipak, zbog niskih zasićenja i nespurnih korelacija s ukupnim rezultatom, iz daljnje su obrade isključene dvije čestice sa subskale *osuđivanje/toleriranje* i jedna čestica sa subskale *kontakti*. Dobivene vrijednosti koeficijenta pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije kreću se u rasponu od $\alpha=.78$ (za subskale *osuđivanje/toleriranje* i homoseksualnost kao prijetnja moralu) do $\alpha=.89$ (za subskalnu *homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu*).

Test implicitnih asocijacija (IAT, Greenwald, McGhee i Schwartz, 1998, adaptirao Jakšić, 2013)

Test implicitnih asocijacija predstavlja mjeru relativnog stava konstruiranu na način da se ispitaniku na ekranu računala, uz pridjeve pozitivne ili negativne valencije, prikazuju slike i/ili riječi koje predstavljaju objekt stava i njegovu suprotnost (npr. *vegetarijanci-mesojedi*). Zadatak ispitanika je da date slike i/ili riječi, kao i pridjeve, klasificira u zadane kategorije (npr. *heteroseksualno-homoseksualno te dobro-loše*). Test se sveukupno sastoji od 7 blokova, od kojih su 4 „kritična“ bitna za formiranje rezultata. U tim blokovima objekt stava povezuje se s evaluacijama dobro i loše te se kao mjera stava uzima razlika u brzini

formiranja asocijacija između situacija u kojima je objekt stava povezan s navedenim evaluacijama. U ostalim blokovima ispitanici kategoriziraju samo objekt stava ili pridjeve kako bi se pripremili na to da će u eksperimentalnim situacijama objekt stava biti uparen s određenom evaluacijom. Kod petog bloka (prijelazni blok nakon kojeg dolazi do zamjene date evaluacije i kategorije), broj pokušaja povećan je s 20 na 40, sukladno naputcima Greenwalda i sur. (2003), kako bi se dodatno smanjio efekt navike do kojega je došlo tijekom rada na 3 i 4 bloku. Kao rezultat na testu uzet je D indeks izračunat putem algoritma kojeg predlažu Greenwald i sur. (2003). Raspon rezultata je od -2 do 2, pri čemu pozitivna vrijednost upućuje na relativnu preferenciju muškaraca heteroseksualne orijentacije.

Kao tipke za reakciju korištene su tipka *E*, za podražaje prikazane na lijevoj strani ekrana, i tipka *I*, za podražaje prikazane na desnoj strani ekrana. Po završetku rada, program se automatski vratio na desktop, što je ispitaniku bio znak da je sa zadatkom završio.

Test implicitnih asocijacija korišten za potrebe ovog istraživanja adaptiran je prema dostupnoj programskoj skripti na www.millisecond.com/download/library/IAT/ koja je pokrenuta u trial verziji programa Inquist 4 dostupnoj na www.millisecond.com/download/ (pod sexuality IAT-download script). Za svaku od kategorija vezanih uz objekt stava (heteroseksualno-homoseksualno) korištene su po 4 fotografije preuzete s besplatnih stranica za preuzimanje autorskih fotografija (Flickr i MorqueFile). Ove fotografije muškarce heteroseksualne orijentacije prikazuju zajedno s njihovim djevojkama (ženama) u različitim okruženjima (na ulici, na vrhu planine, u automobilu, na vjenčanju), dok muškarce homoseksualne orijentacije prikazuju zagrljenima s njihovim partnerom, odjevenima u žensku odjeću te kao sudionike parade ponosa.

Za potrebe ovog istraživanja konstruirane su dvije verzije testa pri čemu se u prvoj verziji testa u bloku 3 povezuju kategorije „dobro“ i „heteroseksualno“, odnosno „loše“ i „homoseksualno“ (Prilog 1), dok za verziju 2 vrijedi suprotan redoslijed uparivanja. Dvije verzije napravljene su zato, da bi se u skladu s preporukama iz literature (Schabel, Asendorpf i Greenwald, 2007, prema Žeželj, Lazarević i Pavlović, 2010), kontrolirao mogući efekt redoslijeda. Verziju 1 testa dobilo je 34 sudionika istraživanja (12 muškaraca), dok je verziju 2 testa dobilo njih 35 (9 muškaraca).

Rezultati utvrđeni za verziju 2 nisu uzeti u obzir zbog toga što se utvrđena jačina predrasude ($M=.53$, $SD=.45$), statistički granično razlikuje od one dobivene na verziji 1 [$U(67)=725$, $p=.07$] te njezina unutarnja pouzdanost nije zadovoljavajuća ($\alpha_2=.44$, $\alpha_1=.80$).

**Skala gađenja u tri domene (Tybur, Lieberman i Griskevicius, 2009, adaptirali
Ćubela Adorić i Jakšić, 2013)**

Skala gađenja u tri domene namijenjena je ispitivanju sklonosti gađenju u patogenoj, seksualnoj i moralnoj domeni. Sastoji se od 21 čestice (po 7 za svaku domenu) koja sadrži opis situacije koja je potencijalno gadljiva, npr. „*Ugaziti u pseći izmet*“ (patogena domena), „*Oralno zadovoljavati drugu osobu*“ (seksualna domena), „*Obmanuti prijatelja*“ (moralna domena). Zadatak ispitanika je da označi koliko mu je opisana situacija gadljiva na skali procjene od 0 (uopće nije gadljivo) do 6 (izrazito gadljivo). S obzirom na to da su neki sudionici u preliminarnom ispitivanju iskazali neugodu pri procjenjivanju pojedinih čestica iz seksualne domene, ispitanicima je eksplicite data mogućnost uskraćivanja odgovora dodavanjem opcije „*Ne želim odgovoriti*“. Važno je istaknuti da je samo jedan sudionik u ovom istraživanju odabrao taj odgovor kod jedne čestice.

Ukupni rezultat ispitanika na pojedinoj subskali u ovom je istraživanju izračunat kao prosječna vrijednost procjena na pripadajućim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata na svim subskalama između 0 i 6. Pritom veći rezultat na subskali upućuje na veću sklonost doživljavanju gađenja u konkretnoj domeni. Osim teorijske pretpostavke da sklonost gađenju može varirati ovisno i o domeni, u prilog izračunavanju rezultata po pojedinim subskalama govore i rezultati analiza latentne strukture cijele skale, koji dosljedno potvrđuju očekivanu, trofaktorsku strukturu i zadovoljavajuću homogenost pojedinih subskala (v. Ćubela Adorić i sur., 2014; Tybur i sur., 2009). U ovom su istraživanju također dobivene zadovoljavajuće visoke vrijednosti koeficijenata unutarnje konzistencije pojedinih subskala (patogena: $\alpha=.78$, seksualna: $\alpha=.87$, moralna: $\alpha=.90$) koje su u skladu s trofaktorskom solucijom koja je izlučena u eksploratornoj analizi pod modelom zajedničkih faktora. Međutim, kao i u nekim prethodnim primjenama (Ćubela Adorić i sur., 2014; Tybur i sur., 2009), u hijerarhijskoj faktorskoj analizi utvrđeno je da na faktoru višeg reda, kojeg definiraju čestice sa subskala sklonosti gađenju u patogenoj i seksualnoj domeni, čestice sa subskale sklonosti gađenju u moralnoj domeni nemaju značajnih saturacija. U skladu s tim, rezultati na subskali sklonosti gađenju u moralnoj domeni ne koreliraju značajno s rezultatima na preostalim dvjema subskalama (v. tablicu 2).

Skala orijentacije na socijalnu dominaciju (Pratto i sur., 1994, adaptirali Maričić, Franz i Šakić, 2008)

Kao mjera konzervativizma u ovom je istraživanju korištena Skala orijentacije na socijalnu dominaciju, koja se sastoji od 16 čestica namijenjenih ispitivanju dviju tendencija obuhvaćenih konstruktom orijentacije na socijalnu dominaciju: *protivljenje jednakosti* [8 čestica, npr., *Trebamo se truditi da što više ujednačimo prihode* (čestica koja se boduje u obrnutom smjeru)] i *grupnu dominantnost* (8 čestica, npr. *Podređene grupe trebaju ostati na svom mjestu*). Nakon kodiranja svih odgovora u istom smjeru, ukupni rezultat formiran je kao prosječna vrijednost procjena na svim česticama, tako da je teoretski raspon rezultata u ovom istraživanju između 1 i 7. Pritom veći rezultat upućuje na veću orijentaciju na socijalnu dominaciju. Osim teoretske unitarnosti ovog konstrukta (Ho i sur., 2012), u prilog izračunavanju ukupnog rezultata na skali govore i rezultati provedenih analiza latentne strukture, u kojima je izlučen jedan faktor višeg reda, te dobivena vrijednost koeficijenta unutarnje konzistencije za cijelu skalu ($\alpha=.89$).

3.3. Provedba

Istraživanje je provedeno tijekom siječnja i veljače 2014. godine u Laboratoriju Odjela za psihologiju Sveučilišta u Zadru te u informatičkoj učionici Sveučilišta. Ispitanici su dolazili pojedinačno i grupno te je sveukupno trajalo oko 20 minuta. Svaki ispitanik je po dolasku u prostoriju dobio jednu od 4 verzije baterije upitnika te sjeo za računalo označeno brojem 1 ili 2, ovisno o instaliranoj verziji Testa implicitnih asocijacija na njemu i predviđenom redoslijedu rotacija. Prije početka ispunjavanja upitnika i rješavanja Testa implicitnih asocijacija, ispitanici su naveli osnovne sociodemografske podatke (spol, dob, studij) i broj osoba homoseksualne orijentacije koje poznaju (niti jednu, jednu, dvije, tri ili više). Također, svaki je ispitanik izabrao vlastitu zaporku koju je unio u bateriju testova i na računalo kako bi se njegovi rezultati mogli upariti.

4. REZULTATI

4.1. Deskriptivni podaci

U tablici 1 prikazane su dobivene vrijednosti aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na svim primijenjenim instrumentima. Kao što se može vidjeti, sudionici u ovom

istraživanju u prosjeku su neskloni izražavanju negativnih eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije te su ovi stavovi pomaknuti prema nižim vrijednostima. Na mjeri implicitnih stavova ispitanici pokazuju blagu preferenciju za muškarce heteroseksualne orijentacije. Stupanj orijentacije na socijalnu dominaciju u prosjeku je nizak, a najveću sklonost gađenju, prema rezultatima provedenih t-testova za zavisne uzorke, ispitanici u prosjeku iskazuju u patogenoj domeni (svi $p < .05$).

Tablica 1 Deskriptivni pokazatelji rezultata na upitničkim mjerama (N=69) i Testu implicitnih asocijacija (N=34)

Mjera	Subskala (verzija IAT-a)	U cijelom uzorku		Za muškarce (N=21)		Za žene (N=48)	
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Subskale Skale stavova prema osobama homoseksualne orijentacije	Osuđivanje/toleriranje	1.42	.52	1.37	.44	1.45	.55
	Homoseksualni muškarci kao prijetnja moralu	1.82	.79	1.73	.79	1.86	.79
	Kontakti	1.55	.58	1.61	.62	1.53	.57
	Stereotipi	2.09	.71	2.03	.58	2.12	.76
	Homoseksualnost kao prijetnja moralu	1.99	1.11	1.97	1.10	1.99	1.13
IAT Skala gađenja u tri domene	Verzija 1	.29	.56	/	/	/	/
	Patogena	3.74	1.12	3.27	1.18	3.95	1.04
	Seksualna	3.01	1.49	1.86	1.86	3.51	1.23
	Moralna	3.18	1.56	3.57	1.67	3.01	1.50
SDO	/	1.99	.81	1.92	.75	2.02	.84

EksPLICITNI I IMPLICITNI STAVOVI PREMA MUŠKARCIMA HOMOSEKSUALNE ORIJENTACIJE

Rezultati Wilcoxonovog testa sume rangova sugeriraju da muškarci i žene na subskali *stereotipi* postižu rezultat koji je viši od onoga na ostalim subskalama (svi $p < .05$), izuzev na subskali *homoseksualnost kao prijetnja moralu*. To sugerira nešto izraženiju tendenciju stereotipiziranja muškaraca homoseksualne orijentacije. Provedenim Mann-Whitney testom nisu utvrđene spolne razlike na facetama eksplicitnog stava (svi $p > .05$).

Moguće spolne razlike s obzirom na apsolutnu vrijednost D indeksa za implicitne stavove nisu testirane zbog neadekvatnog uzorka ispitanika za takvu vrstu analize jer je samo 12 muškaraca riješilo verziju 1 Testa implicitnih asocijacija.

Za potencijalno objašnjenje utvrđenih rezultata za verziju 2 testa Testa implicitnih asocijacija, koji nisu uzeti u obzir u provedenim analizama, pažnju treba obratiti na sam način na koji se vrijednost D indeksa računa, a to je putem sume rezultata substrakcije prvog kompatibilnog od prvog inkompatibilnog bloka, odnosno drugog kompatibilnog od drugog inkompatibilnog bloka. Sukladno teorijskim očekivanjima, u 1. verziji testa nije utvrđena statistički značajna razlika između prvog kompatibilnog i prvog inkompatibilnog bloka [$T(33)=366, p>.05$], dok je u drugoj verziji očekivano utvrđena [$T(34)=612, p<.01$], što se može objasniti procesom kognitivne distorzije uslijed kojega je prijelaz s kompatibilnog na inkompatibilni blok teži, negoli obratno (Messner i Vosgerau, 2010). No, ono što prema teoriji nije bilo očekivano jest statistički granično značajna razlika u ubrzanju pri prijelazu s prvog „kritičnog“ na drugi blok testa, između dviju verzija [$U(67)=434, p=.05$] i ona se može objasniti izrazito sporom reakcijom ispitanika u prvom „kritičnom“ bloku verzije 2 ($M_{21}=1492\text{ms}$, $SD=501.77$, $M_{11}=1153.08$, $SD=396.67$). Zbog toga je razlika između prvog inkompatibilnog i prvog kompatibilnog bloka u verziji 2 bila naglašenija nego što bi bilo u slučaju da su ispitanici brže reagirali. Smith (2012) također u svojem istraživanju zbog nezadovoljavajućih statističkih parametara u daljnoj obradi ne koristi verziju 2 testa, ali ne daje jasno objašnjenje na što se oni konkretno odnose. U prilogu 2 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije prosječnih vremena reakcije za dvije verzije testa po „kritičnim“ blokovima.

Orijentacija na socijalnu dominaciju i sklonost gađenju u trima domenama

Utvrđena je niska prosječna vrijednost rezultata na Skali orijentacije na socijalnu dominaciju. Spolne razlike nisu utvrđene [$t(67)=.49, p>.05$], što je u skladu i s rezultatima drugih istraživanja provedenih na većinskom uzorku studenata psihologije (v. Dryburgh, 2014).

Konzistentno s drugim primjenama Skale gađenja u tri domene (v. Čubela Adorić i sur., 2014), ispitanici najizraženiju sklonost gađenju, prema rezultatima Wilcoxonovog testa sume rangova, iskazuju u patogenoj domeni (svi $p<.05$). Rezultati Mann-Whitney testa pokazali su da žene u odnosu na muškarce iskazuju viši stupanj sklonosti gađenju u patogenoj i seksualnoj domeni, pri čemu je ova razlika izraženija u seksualnoj domeni ($D_s=1.19$, $D_p=0.58$), što je u skladu s drugim nalazima (v. Tybur i sur., 2009). Kod muškaraca se sklonost gađenju u seksualnoj domeni pokazala statistički značajno nižom u

odnosu na onu u moralnoj [$t(20) = -4.15, p < .01$] i patogenoj domeni [$t(20) = -4.60, p < .01$], dok je kod žena sklonost gađenju u patogenoj domeni u prosjeku viša nego u moralnoj [$t(47) = 3.56, p < .01$] i seksualnoj domeni [$t(47) = 2.01, p = .05$].

4.2. Korelacije među mjernim instrumentima

U tablicama 2 i 3 prikazane su korelacije između rezultata utvrđenih na korištenim mjernim instrumentima u cijelom uzorku ispitanika i u poduzorcima ispitanica i ispitanika.

Povezanost subskala mjere eksplicitnog stava i povezanost triju domena sklonosti gađenju

Svih pet subskala mjere eksplicitnog stava je pozitivno i statistički značajno povezano (tablica 2 i 3). Sklonost gađenju u patogenoj i seksualnoj domeni pokazuje se značajno povezanom na cijelom uzorku ispitanika (tablica 2), ali uz prisutne spolne razlike pri čemu je ova povezanost statistički granična za muškarce [$r_s(19) = .41, p = .07$], dok se kod ispitanica ne pokazuje značajnom [$r_s(46) = .09, p = .54$].

Povezanost između (eksplicitnih i implicitnih) stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Prvi problem istraživanja bio je ispitati odnos između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Utvrđeno je da su implicitni stavovi statistički značajno i pozitivno povezani sa svim facetama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije, osim s facetom *osuđivanje/toleriranje* (tablica 2). Dobivene vrijednosti korelacije su u skladu s prosječnim vrijednostima koje se bilježe u istraživanjima grupnih odnosa ($r = .42$, Nosek i sur., 2007).

Povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju s (eksplicitnim i implicitnim) stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Drugi problem istraživanja bio je ispitati povezanost između orijentacije na socijalnu dominaciju s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne

orijentacije. Utvrđene vrijednosti povezanosti između ovih varijabli prikazane su u tablicama 2 i 3.

Kao što se može vidjeti iz tablice 2, na cijelom uzorku ispitanika utvrđena je statistički značajna i pozitivna povezanost svih pet faceta eksplicitnog stava s orijentacijom na socijalnu dominaciju i dobiveni su rezultati u skladu s teorijskim očekivanjima te potvrđuju nalaze prijašnjih istraživanja (v. Smith, 2012). Ipak, kada se pogledaju rezultati s obzirom na spol ispitanika (tablica 3), vidljivo je da ova povezanost vrijedi samo za žene te stoga utvrđeni rezultati nisu u skladu s polaznom pretpostavkom.

Implicitni stavovi se na cjelokupnom uzorku ispitanika ne pokazuju značajno povezanima s orijentacijom na socijalnu dominaciju (tablica 2), a spolne razlike, zbog navedenih karakteristika uzorka za Test implicitnih asocijacija, nisu mogle biti ispitane i stoga se polazna pretpostavka nije mogla provjeriti. Druga istraživanja koja se bave odnosom orijentacije na socijalnu dominaciju s implicitnim stavovima prema pripadnicima drugih grupa, utvrđuju inkonzistentne rezultate (v. O'Brien, Hunter i Banks, 2007; Michinov, Dambrun, Guimond i Méot., 2005).

Povezanost sklonosti gađenju u tri domene sa (eksplicitnim i implicitnim) stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Treći problem istraživanja bio je ispitati povezanost između sklonosti gađenju u trima domenama s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Utvrđeni rezultati prikazani su u tablicama 2 i 3.

Na cijelom uzorku ispitanika (v. tablicu 2) sklonost gađenju u patogenoj domeni nije statistički značajno povezana s facetama *kontakti* i *homoseksualnost kao prijetnja moralu*, dok se sklonost gađenju u seksualnoj domeni također ne pokazuje značajno povezanom s facetom *kontakti*. Sklonost gađenju u moralnoj domeni značajno korelira samo s facetom *stereotipi*. Utvrđeni rezultati, obzirom na navedene povezanosti, nisu u skladu s polaznom pretpostavkom. Povezanost sklonosti gađenju u moralnoj domeni gađenja i implicitnog stava je statistički granična ($p=.06$), dok se sklonost gađenju u seksualnoj i patogenoj domeni ne pokazuje statistički značajno povezanom s implicitnim stavom. Utvrđeni rezultati potvrdili su polaznu pretpostavku.

Kao što se može vidjeti iz tablice 3, sklonost gađenju u patogenoj domeni kod muškaraca pozitivno korelira s facetama eksplicitnog stava *osuđivanje/toleriranje*,

homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu i stereotipi. Vrijednosti povezanosti koje su utvrđene u poduzorku ispitanica za ove facete stava na granici su statističke značajnosti (svi $p=.06$). Faceta *homoseksualnost kao prijetnja moralu* samo kod muškaraca pozitivno korelira sa sklonošću gađenju u patogenoj domeni, dok faceta *kontakti* kod muškaraca i žena nije statistički značajno povezana sa sklonošću gađenju u patogenoj domeni.

Sklonost gađenju u seksualnoj domeni, kod ispitanica i ispitanika značajno je i pozitivno povezana s facetama *homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu* i *homoseksualnost kao prijetnja moralu*. Faceta *osuđivanje/toleriranje* samo se kod muškaraca pokazuje statistički pozitivno povezanom sa sklonošću gađenju u seksualnoj domeni, dok je samo za ispitanice utvrđena pozitivna povezanost sklonosti gađenju u seksualnoj domeni s facetom *stereotipi*. Za ispitanike i ispitanice nije utvrđena statistički značajna povezanost facete *kontakti* sa sklonošću gađenju u seksualnoj domeni (v. tablicu 3).

Sklonost gađenju u moralnoj domeni samo kod ispitanica pokazuje negativnu povezanost sa subskalom *stereotipi*, a s ostalim facetama eksplicitnog stava nije značajno povezana, bez obzira na spol ispitanika (tablica 3).

Povezanost triju domena gađenja s (eksplicitnim i implicitnim) stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije uz kontrolu za orijentaciju na socijalnu dominaciju

Četvrti problem istraživanja bio je utvrditi povezanost između sklonosti gađenju u trima domenama s (eksplicitnim i implicitnim stavovima) prema muškarcima homoseksualne orijentacije uz kontrolu njihovih relacija s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Polazna pretpostavka bila je da sklonost gađenju u trima domenama neće biti povezana s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije nakon kontrole njihovih relacija s orijentacijom na socijalnu dominaciju.

Kod muškaraca ovaj odnos za facete eksplicitnog stava nije mogao biti testiran zato što se orijentacija na socijalnu dominaciju nije pokazala s njima značajno povezanom, kao što se ni sklonost gađenju u trima domenama nije pokazala značajno povezanom s orijentacijom na socijalnu dominaciju. S druge strane, kod žena je zabilježena značajna povezanost između orijentacije na socijalnu dominaciju i sklonosti gađenju u patogenoj

domeni [$r_s(46)=.32, p<.05$], dok se sklonost gađenju u moralnoj domeni pokazala statistički granično povezanom s orijentacijom na socijalnu dominaciju [$r_s(46)= -.28, p=.06$]. S obzirom na utvrđeni granični nivo povezanosti sklonosti gađenju u patogenoj domeni s facetama eksplicitnog stava koje su kod ispitanica povezane s orijentacijom na socijalnu dominaciju, te graničnu povezanost sklonosti gađenju u moralnoj domeni s orijentacijom na socijalnu dominaciju, regresijske analize nisu provedene iz statističkih razloga.

Medijacijski efekt orijentacije na socijalnu dominaciju za implicitne stavove također nije mogao biti testiran zbog toga što se orijentacija na socijalnu dominaciju nije pokazala statistički značajno povezanom s implicitnim stavom (tablica 2) te granične povezanost sklonosti gađenju u moralnoj domeni s implicitnim stavom.

Tablica 2 Povezanost između korištenih upitničkih mjera međusobno (N=69) i s Testom implicitnih asocijacija (N=34)

Mjera	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.	1.00	.27	.35*	.47**	.42*	.52**	-.07	.20	-.32	.12
2.		1.00	.67**	.52**	.69**	.62**	.35**	.24*	-.02	.44**
3.			1.00	.61**	.76**	.76**	.35**	.39**	-.06	.48**
4.				1.00	.53**	.64**	.22	.18	-.07	.32**
5.					1.00	.67**	.30*	.32**	-.25*	.60**
6.						1.00	.20	.33**	-.16	.42**
7.							1.00	.35**	-.04	.25*
8.								1.00	-.16	.00
9.									1.00	-.28*
10.										1.00

Legenda:

*- $p \leq .05$

** $p \leq .01$

1-Test implicitnih asocijacija

2-osuđivanje/toleriranje homoseksualnih muškarca

3- homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu

4- kontakt sa homoseksualnim muškarcima

5- stereotipi o homoseksualnim muškarcima

6- homoseksualnost kao prijetnja moralu

7- sklonost gađenju u patogenoj domeni

8- sklonost gađenju u seksualnoj domeni

9- sklonost gađenju u moralnoj domeni

10-orijentacija na socijalnu dominaciju

Tablica 3 Povezanost između korištenih mjera u podskupu muških (N=21) i ženskih ispitanika (N=48)

	1		2		3		4		5	
Mjera	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž	m	ž
1.	1.00	1.00	.67**	.69**	.62**	.48**	.55**	.74**	.81**	.56**
2.			1.00	1.00	.51*	.67**	.73**	.77**	.67**	.80**
3.					1.00	1.00	.56**	.54**	.75**	.58**
4.							1.00	1.00	.59**	.70**
5.									1.00	1.00
6.	.68**	.27	.53*	.28	.39	.18	.47*	.27	.46*	.11
7.	.65**	.13	.48**	.35*	.25	.26	.27	.43**	.44*	.34*
8.	-.01	-.05	.15	-.14	-.06	-.13	-.09	-.33*	-.06	-.21
9.	.04	.59**	.20	.65**	-.01	.47**	.35	.73**	.06	.58**

Legenda:

m-muškarci

ž-žene

* $p \leq .05$

** $p \leq .01$

1-osuđivanje/toleriranje homoseksualnih muškarca

2- homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu

3- kontakt sa homoseksualnim muškarcima

4- stereotipi o homoseksualnim muškarcima

5- homoseksualnost kao prijetnja moralu

6- sklonost gađenju u patogenoj domeni

7- sklonost gađenju u seksualnoj domeni

8- sklonost gađenju u moralnoj domeni

9- orijentacija na socijalnu dominaciju

5. DISKUSIJA

Prije same rasprave o utvrđenim rezultatima obzirom na postavljene ciljeve i probleme istraživanja, treba se osvrnuti i na rezultate deskriptivnih analiza za korištene upitničke mjere te Test implicitnih asocijacija.

Rezultati analiza na eksplicitnim mjerama stava pokazali su da su ispitanici u ovom istraživanju u prosjeku neskloni iskazivanju negativnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. To ne iznenađuje, s obzirom na to da se radi o studentskom uzorku ispitanika, i to pretežito studenata psihologije, kod kojih se ne bi očekivalo da iskazuju negativne stavove prema pripadnicima socijalno osjetljive skupine. Najviši rezultat ispitanice i ispitanici u prosjeku su postigli na faceti *stereotipi* što se može objasniti time što na formiranje stereotipa prema osobama homoseksualne orijentacije djeluje više različitih procesa te bi ovaj rezultat mogao predstavljati njihov kumulativni učinak. Rezultati na mjeri implicitnih stavova upućuju na to da ispitanici u ovom istraživanju u prosjeku blago preferiraju muškarce heteroseksualne orijentacije, u odnosu na muškarce homoseksualne

orijentacije, što je u skladu s nalazima dosadašnjih istraživanja (v. Smith, 2012). Bitno je naglasiti da navedeno ne znači da ispitanici iskazuju negativni implicitni stav prema muškarcima homoseksualne orijentacije, već da je on samo manje pozitivan u odnosu na onog za muškarce heteroseksualne orijentacije. Ispitanici su u prosjeku, bez obzira na spol, iskazali nizak stupanj orijentacije na socijalnu dominaciju, što je u skladu s navodima drugih autora o tome koliko su studenti psihologije, koji čine većinu korištenog uzorka, skloni poduprijeti grupnu dominaciju (v. Dambrun, Guimond i Duarte, 2002, prema Batalha, Reynolds i Newbiggin, 2011). U skladu s nalazima prethodnih istraživanja (v. Čubela Adorić i sur., 2014), ispitanici u ovom istraživanju najveću sklonost gađenju iskazuju u patogenoj domeni, a muškarci u odnosu na žene iskazuju manje izraženu sklonost gađenju u patogenoj i, posebno, seksualnoj domeni.

Odnos između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije

Prvi problem istraživanja bio je ispitati odnos između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Hipoteza je bila da će ta povezanost biti pozitivna i vrijediti za sve facete eksplicitnog stava. Utvrđeni rezultati, prikazani u tablici 2, pokazali su da hipoteza nije u potpunosti potvrđena s obzirom na to da se faceta *osuđivanje/toleriranje* nije pokazala statistički značajno povezanom s implicitnim stavovima.

Razlike u povezanosti implicitnog stava s facetama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije (osim za facetu *osuđivanje/toleriranje*) mogu se objasniti u terminima konceptualne podudarnosti korištenih mjera. S obzirom na, u uvodnom dijelu, navedene konceptualne sličnosti između moralnog rezoniranja i procesa koji se javljaju prilikom rješavanja Testa implicitnih asocijacija, ne začuđuje da je apsolutna vrijednost povezanosti, iako ne i statistički značajno različita u odnosu na ostale, nešto viša za facetu *homoseksualnost kao prijatna* koja obuhvaća percepciju osoba homoseksualne orijentacije kao grešnih, perverznih i odvratnih. Nešto niža vrijednost povezanosti facete *homoseksualni muškarci kao prijatna normama i moralu* s implicitnim stavom, u odnosu na onu koja se utvrđuje na faceti *homoseksualnost kao prijatna* moralu, može biti posljedica toga što se pojam morala na ovoj faceti konceptualno drugačije definira te obuhvaća pitanje moralnosti muškaraca homoseksualne orijentacije, kao i pitanje njihovih građanskih prava

(npr., usvajanje djece). Možda ispitanici prilikom izjašnjavanja oko građanskih prava muškaraca homoseksualne orijentacije daju socijalno poželjne odgovore zbog čega je korelacija s implicitnim stavom nešto niža, ali isto tako je moguće da se stav po ovom pitanju više formira pod utjecajem svjesnih nego nesvjesnih asocijacija, obzirom na to da se radi o specifičnim pitanjima koja zahtijevaju dublju misaonu razradu. Povezanost implicitnog stava s facetama *kontakti* i *stereotipi* je očekivana, pogotovo kada se u obzir uzme sam podražajni materijal za IAT. On, kao i čestice sa subskale *stereotipi*, muškarce homoseksualne orijentacije prikazuje u skladu s prisutnim stereotipima (oblačenje ženske odjeće, posjedovanje ženskih karakteristika), te se konceptualno poklapa i s česticama na subskali *kontakti* (međusobno držanje muškaraca za ruku).

Mogući razlog zašto se faceta *osuđivanje/toleriranje* ne pokazuje statistički značajno povezanom s implicitnim stavom je davanje socijalno poželjnih odgovora od strane ispitanika po pitanju osuđivanja muškaraca homoseksualne orijentacije. Isto tako treba voditi računa o tome da je istraživanje provedeno na većinskom uzorku studenata psihologije kod kojih se ne bi ni očekivala prisutnost/iskazivanje osuđujućih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Također, u obzir treba uzeti i Herekovu tvrdnju (1999, prema Šunjić, 2007) da su osobe heteroseksualne orijentacije tolerantnije prema ljudskim pravima osoba homoseksualne orijentacije, a koje ispitivana faceta stava konceptualno obuhvaća (rad s djecom, mogućnost zapošljavanja, služenja vojske), nego prema njihovom ponašanju. Stoga postoji mogućnost da se postojeći manje pozitivni (negativni) implicitni stav prema pravima muškaraca homoseksualne orijentacije na eksplicitnoj razini „*korigira*“ uslijed djelovanja svjesnih procesa. Također, niti korišteni podražajni materijal za IAT nije osobe homoseksualne orijentacije prikazao kao one koji narušavaju uspostavljene društvene norme po pitanju ubojstava, krađa i ostalih opasnih radnji, što bi, moguće, dodatno aktiviralo mehanizam osude. Naravno, u obzir treba uzeti i moguće spolne razlike koje u ovom istraživanju nisu mogle biti testirane, te mali broj ispitanika u uzorku.

Treba istaknuti da istraživanja više ne nastoje odgovoriti na pitanje jesu li implicitni i eksplicitni stavovi povezani, već pod kojim se uvjetima povezanost među njima može očekivati (Hofmann i sur., 2005, prema Payne i Gawronski, 2010). U tom smislu, treba i napomenuti da su pri adaptaciji Testa implicitnih asocijacija za potrebe ovog istraživanja u potpunosti poštivani navodi Noseka, Greenwalda i Banajia (2005) o svim bitnim faktorima koji mogu utjecati na povezanost eksplicitnih i implicitnih mjera stavova (npr., broj podražaja). Stoga je moguće da su na ovaj način eksplicitni i implicitni stavovi prividno

izjednačeni. Nadalje, ukoliko je točna pretpostavka da implicitni stavovi nisu nesvjesni moguće je da su dobivene povezanosti s mjerama faceta eksplicitnih stavova dijelom posljedica sličnih ili istih procesa koji se nalaze u podlozi njihovog rješavanja.

Povezanost eksplicitnih i implicitnih stavova sa sklonošću gađenju u tri domene i orijentacijom na socijalnu dominaciju

Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati odnos između sklonosti gađenju u trima domenama s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije i utvrditi mijenja li se taj odnos kad se kontroliraju njihove relacije s orijentacijom na socijalnu dominaciju.

Sklonost gađenju u patogenoj domeni na cijelom uzorku ispitanika nije statistički značajno povezana sa svim facetama eksplicitnog stava (tablica 2), što nije u skladu s polaznom hipotezom. Nadalje, u ovim odnosima zabilježene su spolne razlike (tablica 3). Medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos između sklonosti gađenju u patogenoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije nije mogao biti ispitan zato što se neke relevantne relacije (orijentacije na socijalnu dominaciju i faceta eksplicitnog stava za muškarce, te sklonosti gađenju u patogenoj domeni i odgovarajućih faceta eksplicitnog stava za žene) nisu pokazale statistički značajnima. Implicitni stavovi se sukladno očekivanju nisu pokazali značajno povezanim sa sklonošću gađenju u patogenoj domeni.

Utvrđene spolne razlike u povezanosti sklonosti gađenju u patogenoj domeni i faceta eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije pokazuju da je sklonost gađenju u patogenoj domeni kod muškaraca povezana sa svim facetama eksplicitnog stava, dok se kod žena za tri facete eksplicitnog stava (*osuđivanje/toleriranje, homoseksualni muškarci kao prijetnja normama i moralu te stereotipi*) utvrđuje granična povezanost. Ovakvi rezultati mogu se objasniti tumačenjima prema kojima je kod muškaraca izvor homofobije strah od gubitka rodnog identiteta i protektivnom funkcijom sklonosti gađenju u patogenoj domeni. Stoga je logično da muškarci heteroseksualne orijentacije osuđuju, stereotipiziraju i doživljavaju kao moralnu prijetnju muškarce homoseksualne orijentacije, dok žene, prema ovim postavkama, tome ne bi trebale biti toliko sklone. Spolne razlike koje se pokazuju u ovom istraživanju mogu objasniti i nekonzistentne nalaze u literaturi po pitanju odnosa sklonosti gađenju u patogenoj domeni, zahvaćene putem Skale gađenja u tri

domene, i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije (v. Smith, 2012; Lieberman i Tybur, 2008, prema Smith 2012). Dok Smith (2012) ne utvrđuje povezanost ovih dvaju varijabli, Lieberman i Tybur (2008, prema Smith, 2012) utvrđuju njihovu povezanost samo na muškom poduzorku ispitanika. Moguće da su u Smithovom istraživanju spolne razlike na pojedinim domenama stava utjecale na utvrđeni efekt na cijelom uzorku ispitanika, a da su Lieberman i Tybur (2008, prema Smith, 2012) ispitivali domene stava koje su kod muškaraca naglašenije povezane sa sklonošću gađenju u patogenoj domeni.

Za moguću medijacijsku ulogu orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos sklonosti gađenju u patogenoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije, spornim, kod žena, ostaje pitanje povezanosti sklonosti gađenju u patogenoj domeni s facetama eksplicitnog stava. Možda se na većem uzorku ispitanica ne bi utvrdile granične povezanosti, već one značajne uz rizik manji od 5 %, što bi omogućilo ispitivanje medijacijskog utjecaja orijentacije na socijalnu dominaciju s obzirom na njezinu značajnu povezanost sa svim facetama eksplicitnog stava. To se može objasniti postavkom prema kojoj konzervativizam u širem smislu, posebno kod žena, ima ulogu u formiranju stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Kada je riječ o muškarcima, otvorenim pitanjem ostaje moguća povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju s eksplicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Sukladno nalazima Smitha (2012) prema kojima se orijentacija na socijalnu dominaciju kod ispitanika pokazuje značajno povezanom samo s jednom mjerom eksplicitnih stavova, a kod ispitanica s više njih (tri), moguće je da ova povezanost kod žena vrijedi u više domena stava, a kod muškaraca u nekim. Ovakav zaključak sugeriraju i apsolutne vrijednosti koeficijenata korelacije utvrđeni kod muškaraca za pojedine facete stava; pogotovo za facetu *stereotipi* [$r_s(19)=.35, p=.12$] koja bi po teoriji orijentacije na socijalnu dominaciju s njom trebala biti povezana jer stereotipi prema pripadnicima druge grupe daju opravdavaju za dominaciju nad njom. Nadalje, potrebno je dodatno ispitati i zašto kod muškaraca nije utvrđena povezanost sklonosti gađenju u patogenoj domeni s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Moguće da je utvrđeni rezultat posljedica malog poduzorka ispitanika, ali treba uzeti u obzir i činjenicu da su ovaj odnos do sada ispitali samo Tybur, Merriman, Caldwell Hooper, McDonald i Navarrete (2010). Oni nisu utvrdili značajnu povezanost sklonosti gađenju u patogenoj domeni s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Ipak, njihovi rezultati zasnivaju se na cijelom uzorku ispitanika te autori ne testiraju moguće razlike u ovoj povezanosti obzirom

na spol ispitanika.

Povezanost sklonosti gađenju u patogenoj domeni i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije u ovom istraživanju nije se pokazala statistički značajnom, što ne mora značiti da takve povezanosti uistinu nema. Posebno se to odnosi za muškarce kod kojih sklonost gađenju u patogenoj domeni korelira s facetama moralnog osuđivanja homoseksualne orijentacije i samih muškaraca homoseksualne orijentacije.

Sklonost gađenju u seksualnoj domeni, suprotno očekivanju, nije se pokazala značajno i pozitivno povezanom sa svim domenama eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije (tablica 2), te su kao i za patogenu domenu, utvrđene spolne razlike. Medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju za eksplicitne stavove nije se mogao ispitati niti kod ispitanica kod kojih se orijentacija na socijalnu dominaciju nije pokazala značajno povezanom sa sklonošću gađenju u seksualnoj domeni. Implicitni stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije se sukladno očekivanju nisu pokazali značajno povezanim sa sklonošću gađenju u ovoj domeni.

Iz dobivenih obrazca apsolutne vrijednosti povezanosti sklonosti gađenju u seksualnoj domeni i faceta eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije, može se zaključiti da su utvrđene spolne razlike posljedica karakteristika korištenog uzorka ispitanika (jedina moguća iznimka je faceta *osuđivanje/toleriranje*). Statistički značajne povezanosti kod muškaraca i žena mogu se objasniti pomoću dviju teorijskih postavki. Prema jednoj od njih (Tybur i sur. 2009), sklonost gađenju u seksualnoj domeni evoluirala je s ciljem izbjegavanja doticaja s biološki nepovoljnim partnerima, što muškarci homoseksualne orijentacije teoretski jesu za žene i muškarce heteroseksualne orijentacije. Ovom teorijom mogu se objasniti i spolne razlike na faceti *osuđivanje/toleriranje* koja je kod muškaraca, za razliku od žena, statistički značajno povezana sa sklonošću gađenju u seksualnoj domeni. Jedan dio te povezanosti posljedica je visoke korelacije čestice sa subskale sklonosti gađenju u seksualnoj domeni („*Saznati da osoba koja Vam nije draga ima seksualne maštarije o Vama*“) s osuđivanjem/toleriranjem muškaraca homoseksualne orijentacije [$r_s(19)=.84$, $p<.01$]. Navedena povezanost sugerira da je kod muškaraca heteroseksualne orijentacije izražen „*strah*“ od toga da budu seksualno privlačni muškarcima homoseksualne orijentacije, što navode i neki drugi autori (LaMar i Kite, 1998). Prema drugoj teorijskoj postavci (Rozin i sur., 2000, prema Tybur i sur., 2009), sklonost gađenju u seksualnoj domeni javlja se s ciljem sprječavanja vlastitog animalnog ponašanja (npr. incesta). U prilog ovome govori i podatak da muškarci koji analni seks smatraju gadjljivim, ujedno iskazuju i

veći stupanj osuđivanja muškaraca homoseksualne orijentacije [$r_s(19)=.49, p<.05$], kao i da su muškarci koji su skloniji oralni seks procijeniti gadjljivim, također skloniji muškarce homoseksualne orijentacije procijeniti kao prijetnju normama i moralu; [$r_s(19)=.64, p<.01$]. Nadalje, zanimljivo je istaknuti da žene koje iskazuju veći stupanj gađenja prema analnom i oralnom seksu, kao i gledanju pornografskog sadržaja i slušanju spolnog odnosa dviju nepoznatih osoba, iskazuju i negativnije stavove prema muškarcima homoseksualne orijentacije (korelacije su u rasponu od $r_s(46)=.35, p<.05$ za česticu „*Oralno zadovoljavati drugu osobu*“, do $r_s(46)=.47, p<.01$ za česticu „*Čuti dvije nepoznate osobe tijekom njihovog međusobnog spolnog odnosa*“). Ovi rezultati upućuju na protektivnu ulogu sklonosti gađenju u seksualnoj domeni u smislu pridržavanja općeprihvaćenih normi seksualnog ponašanja.

Za mogući medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos sklonosti gađenju u seksualnoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije treba reći da, iako se kod muškaraca i žena ne utvrđuje statistički značajna povezanost orijentacije na socijalnu dominaciju sa sklonošću gađenju u seksualnoj domeni, povezanost koja je utvrđena kod muškaraca blizu je statističke značajnosti [$r_s(19)= -.32, p=.15$]. Navedeno je u skladu s navodima Zuppe i Shook (2014) da je kod muškaraca izraženija povezanost sklonosti gađenju u seksualnoj domeni i konzervativizma, nego što je to slučaj kod žena. Nadalje, zanimljiv je i smjer ove povezanosti koji je kod muškaraca negativan i na pojedinim facetama statistički značajan [za one povezane s analnim seksom ($r_s(19)= -.50, p<.01$) i neugodnošću prilikom neželjenog seksualnog dodira ($r_s(19)= -.45, p<.05$)] iz čega se može zaključiti da muškarci koji su skloniji seksualno slobodnom ponašanju, ujedno u većoj mjeri podupiru socijalnu dominaciju. Mogući posrednik u ovom odnosu može biti sklonost seksualnoj dominantnosti, koja je kod muškaraca pozitivno povezana sa socijalnom dominantnošću (Jozifkova, Bartos i Fleger, 2012). Navedeno treba dodatno ispitati, pogotovo s obzirom na nalaz Tybura i sur. (2010) prema kojemu je sklonost gađenju u seksualnoj domeni pozitivan prediktor orijentacije na socijalnu dominaciju.

Rezultati analiza povezanosti između sklonosti gađenju u seksualnoj domeni i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije repliciraju nalaze koje utvrđuje Smith (2012). Moguće je da ova povezanost uistinu ne postoji, ali obzirom na to da je kod muškaraca i kod žena u ovom istraživanju utvrđena povezanost sklonosti gađenju u seksualnoj domeni s facetama eksplicitnog stava koje obuhvaćaju moralno rezoniranje o homoseksualnoj orijentaciji i muškarcima homoseksualne orijentacije, očekivalo bi se da

bude statistički značajna. Stoga su potrebne daljnje provjere ovih odnosa, vodeći računa o mogućim spolnim razlikama.

Sklonost gađenju u moralnoj domeni je, suprotno očekivanju, samo kod ispitanica negativno povezana s eksplicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije, i to s facetom stereotipi. Medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije nije mogao biti ispitan zbog toga što je utvrđena povezanost između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i orijentacije na socijalnu dominaciju na poduzorku ispitanica statistički granična. Povezanost sklonosti gađenju u moralnoj domeni s implicitnim stavom je statistički granična te on nije statistički značajno povezan s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Stoga se nije mogao ispitati medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos sklonosti gađenju u ovom domeni i implicitnih stavova.

Utvrđene povezanosti između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije su nekonzistentne s dosadašnjim istraživanjima. Dok Smith (2012) navodi da povezanost između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije vrijedi samo za muškarce, Pochedly, Trouton i Kirkpatrick (2010), te Lieberman i Tybur (2008, prema Smith, 2012) ne utvrđuju značajnu povezanost između ovih varijabli. Stoga je moguće da spolne razlike na pojedinim facetama stava pridonose ovakvim rezultatima, ali su potrebna daljnja istraživanja kako bi se ovaj navod ispitao. Sklonost gađenju u moralnoj domeni negativno je povezana s facetom eksplicitnog stava prema muškarcima homoseksualne orijentacije zato što ona konceptualno obuhvaća deontološke moralne dileme koje su pod utjecajem afektivnog procesiranja (Dryburgh, 2014) i osobe koje pokazuju slabiju emocionalnu reakciju na nanošenje boli drugome, ujedno imaju i negativnije stavove prema pripadnicima manjinskih grupa.

Medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na odnos sklonosti gađenju u moralnoj domeni i implicitnih i eksplicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne nije mogao biti ispitan iz prethodno navedenih razloga. Ipak, dobivene rezultate treba uzeti s oprezom, obzirom na utvrđenu statistički graničnu povezanost između sklonosti gađenju u moralnoj domeni i orijentacije na socijalnu dominaciju u poduzorku ispitanica [$r_s(46) = -.28$, $p = .06$]. Negativni smjer povezanosti prisutan je zato što su osobe koje pokazuju nižu afektivnu reakciju na bol drugih osoba, ujedno i sklonije podupirati grupnu nejednakost

(Dryburgh, 2014). Nadalje, implicitni stav se sukladno očekivanju pokazao, iako statistički granično, negativno povezanim sa sklonošću gađenju u moralnoj domeni i potrebne su daljnje studije, na većem uzorku ispitanika, da se ispita mogući u medijacijski utjecaj orijentacije na socijalnu dominaciju na implicitne stavove i da se pri tome posebna pozornost obrati na moguće spolne razlike u ovoj relaciji.

Završna razmatranja

Na kraju rada treba spomenuti i neke nedostatke, kao i prednosti provedenog istraživanja, te dati sugestije za buduća istraživanja.

Jedan od nedostataka istraživanja je mali broj ispitanika, pogotovo muškaraca. Isto tako, treba naglasiti da su u studiji ispitani samo stavovi prema muškarcima homoseksualne orijentacije te da bi se u istraživanjima stavova prema ženama homoseksualne orijentacije možda bilježili drugačiji obrasci povezanosti eksplicitnih i implicitnih stavova. Također, možda bi i prediktivne vrijednosti sklonosti gađenju u tri domene i orijentacije na socijalnu dominaciju bile drugačije. Nadalje, u obzir treba uzeti i sociološko-kulturološke (društveno uvriježena stajališta o muškarcima homoseksualne orijentacije, religijska stajališta) ali i političke čimbenike koji su mogli pridonijeti utvrđenim rezultatima s obzirom na to da je nekoliko mjeseci prije provođenja istraživanja u RH dosta aktualno bile pitanje da li se zajednica osoba homoseksualne orijentacije pravno može nazvati brakom. Navedeno je moglo muškarce homoseksualne orijentacije učiniti salijentnim ispitanicima te bi možda iskazani stavovi, da su mjereni prije javljanja navedene polemike, bili drugačiji. Posebno bi to interesantno bilo vidjeti u kontekstu implicitnih stavova.

Prednosti studije su u tome što je ovo jedno od rijetkih istraživanja koje specifično putem Testa implicitnih asocijacija proučava implicitne stavove prema muškarcima homoseksualne orijentacije te ih dovodi u vezu s različitim facetama eksplicitnog stava. Nadalje, u nacionalnim okvirima ovo je jedno od prvih istraživanja u kojemu je primjenjena Skala gađenja u tri domene i po pitanju njezine faktorske strukture potvrđeni su navodi iz prethodne studije (Ćubela Adorić i sur., 2014). Isto tako, po prvi put se u ovim okvirima ispituje povezanost svih triju domena sklonosti gađenju s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije, kao i povezanost ovih domena s orijentacijom na socijalnu dominaciju. Za potrebe ovog istraživanja adaptirane su i dvije verzije Testa implicitnih asocijacija od kojih verzija 1 pokazuje zadovoljavajuća metrijska

svojstva i može se koristiti za daljna istraživanja implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Verziju 2 potrebno je dodatno testirati, a možda i metodološki modificirati na način da se u prvom bloku testa u kojemu se ispitanici uvježbavaju na konfiguraciju u kojoj se objekt stava nalazi na istoj strani ekrana na kojoj će se u prvom „kritičnom“ bloku nalaziti evaluacija dobro, broj pokušaja s 20 poveća na 40. Potrebne su daljnje studije da bi se usporedila u ovom istraživanju korištena verzija i njezina modificirana verzija kako bi se uvidjelo da li bi ova promjena utjecala na metrijske karakteristike testa.

Pojedine nalaze provedne studije potrebno je dodatno ispitati, a to se posebno odnosi na pitanje medijacijske uloge orijentacije na socijalnu dominaciju za eksplicitne i implicitne stavove prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Isto tako, nejasnim ostaje i sam odnos orijentacije na socijalnu dominaciju s ispitivanim domenama gađenja, kao i moguće spolne razlike u povezanosti ovih triju domena gađenja s eksplicitnim i implicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije. Odnos eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije zasigurno će producirati još dosta istraživanja, a posebno interesantnim ostaje pitanje njihove međusobne prediktivne vrijednosti s obzirom na utvrđene različite vrijednosti njihove povezanosti za različite facete eksplicitnog stava. Moguće je da su pojedine facete stava više pod utjecajem svjesnih, a neke više pod utjecajem nesvjesnih/automatskih procesa.

6. ZAKLJUČAK

- 1) Utvrđena je statistički značajna povezanost između eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije, ali ne za sve facete eksplicitnog stava.
- 2) Orijehtacija na socijalnu dominaciju pokazala se povezanom s eksplicitnim stavovima prema muškarcima homoseksualne orijentacije (prvenstveno kod ispitanica), ali ne i s implicitnim stavovima.
- 3) Sklonost gađenju u patogenoj i seksualnoj domeni pokazuje se pozitivno povezanom s eksplicitnim stavovima, ali su na pojedinim facetama stava utvrđene razlike u ovoj povezanosti s obzirom na spol ispitanika. Sklonost gađenju u moralnoj domeni samo se kod žena pokazuje povezanim s eksplicitnim stavovima i to s domenom stereotipi. Od triju domena gađenja, jedino se sklonost gađenju u moralnoj domeni pokazuje statistički granično povezanom s implicitnim stavovima.
- 4) Medijacijski utjecaj orijentacija na socijalnu dominaciju na odnosa između sklonosti gađenju u trima domenama i eksplicitnih i implicitnih stavova prema muškarcima homoseksualne orijentacije nije mogao biti ispitan.

7. LITERATURA

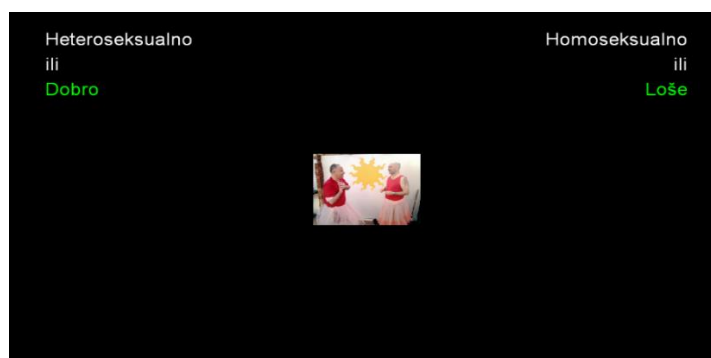
- Batalha, L., Reynolds, K. J. i Newbiggin, C. A. (2011). All else being equal: Are men always higher in social dominance orientation than women? *European Journal of Social Psychology*, 41, 796-806.
- Bäckström, M., Björklund, F., Hansson, S.B., Bern, D. i Westerlundh, B. (s.a.). What makes some persons more prejudiced than others? Modeling the role of social dominance, empathy, social desirability, and gender. Preuzeto 14.9.2014. s <http://www.psy.lu.se/upload/psykologi/fu/pdf/Vol6No2.pdf>.
- Celestin, B. (2012). *Implicit sexual identity bias as a function of religiosity: An event-related potential study*. Seminarski rad, Bethel College, Mishawaka, Indiana.
- Childs, C. E. (2011). *Right-wing authoritarianism and prejudice: A meta analysis*. Diplomski rad, Ball State University, Muncie, Indiana.
- Clay, R., Terrizzi, Jr., J. A. i Shook, N. J. (2012). Individual differences in behavioral immune system and the emergence of cultural systems. *Social Psychology*, 43, 174-184.
- Ćubela Adorić, V., Tybur, J. M. i Jakšić, K. (2014). Psychometric properties of the Croatian version of the Three Domains Disgust Scale: A preliminary report. Rad prezentiran na skupu „19. Dani psihologije“, Zadar, Hrvatska.
- Dion, K. L. (2003). Prejudice, racism, and discrimination. U T. Millon i M. J. Lerner (ur.), *Personality and social psychology*. Vol. 5 (str. 507-536). New York: John Wiley & Sons.
- Dryburgh, N. S. J. (2014). *The relation of social dominance orientation to moral decision-making using a process dissociation approach*. Undergraduate Honors Theses, Western University.
- Gawronski, B., Deutsch, R. i Banse, R. (2011). Response interference tasks as indirect measures of automatic associations. U K. C. Klauer, A. Voss i C. Stahl (ur.), *Cognitive methods in social psychology* (str. 78-123). New York, NY: Guilford Press.
- Graham, C. C. (2012). *Teachers' explicit and implicit attitude toward homosexuality: The role of internal and external motivation to respond without prejudice*. Doktorski rad, University of Pennsylvania.
- Greenwald, A. G., Nosek, B. A. i Banaji, M.R. (2003). Understanding and using the Implicit Association Test: I. An improved scoring algorithm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 197-216.
- Greenwald, A. G., McGhee, D. E. i Schwartz, J. L. K. (1998). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, 1464-1480.
- Herek, G. M. (2000). Do heterosexuals' attitudes toward lesbian and gay men differ? *Journal of Social Issues*, 56, 251-266.
- Ho, A. K., Sidanius, J., Pratto, F., Levin, S., Thomsen, L., Kteily, N. i Sheehy-Skeffington, J. (2012). Social dominance orientation: Revisiting the structure and function of a variable predicting social and political attitudes. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 583-606.

- Inbar, Y., Pizarro, D.A., i Bloom, P. (2012). Disgusting smells cause decreased liking of gay men. *Emotion*, 12, 23-27.
- Inbar, Y., Pizarro, D. A. i Bloom, P. (2009). Conservatives are more easily disgusted than liberals. *Cognition and Emotion*, 23, 714-725.
- Jozifkova, E., Bartos, L. i Flegr, J. (2012). Evolutional background of dominance/submissivity in sex and bondage: The two strategies. *Neuroendocrinology Letters*, 33, 636-642.
- Kerns, J. G. i Fine, M. A. (1994). The relation between gender and negative attitudes toward gay men and lesbians: Do gender role attitudes mediate this relation? *Sex Roles*, 31, 297-307.
- LaMar, L. i Kite, M. (1998). Sex differences in attitudes toward gay men and lesbians: A multidimensional perspective. *Journal of Sex Research*, 35, 189-196.
- Maričić, J., Franc, R. i Šakić, V. (2008). Dimensionality and correlates of the Social Dominance Orientation Scale on Croatian sample. Rad prezentiran na „XXIX International Congress of Psychology“, Berlin, Njemačka.
- Messner, C. i Vosgerau, J. (2010). Cognitive inertia threatens the validity of the Implicit Association Test. *Journal of Marketing Research*, 47, 374 - 386.
- Michinov, N., Dambrun, M., Guimond, S. i Méot, A. (2005). Social dominance orientation, prejudice, and discrimination: A new computer-based method for studying discriminatory behaviours. *Behaviour Research Methods*, 37, 91-98.
- Navarrete, C. D. i Fessler, D. M. T. (2005). Disease avoidance and ethnocentrism: The effects of disease vulnerability and disgust sensitivity on intergroup attitudes. *Evolution and Human Behavior*, 27, 270-282.
- Nosek, B. A., Smyth, F. L., Hansen, J. J., Devos, T., Lindner, N. M., Ranganath, K. A., Tucker i sur. (2007). Pervasiveness and correlates of implicit attitudes and stereotypes. *European Review of Social Psychology*, 18, 36-88.
- Nosek, B. A., Greenwald, A. G. i Banaji, M. R. (2005). Understanding and using the Implicit Association Test: II. Method variables and construct validity. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 166-180.
- O'Brien, K. S., Hunter, J.A. i Banks, M. (2007). Implicit anti-fat bias in physical educators; physical attributes, ideology and socialization. *International Journal of Obesity*, 31, 308-314.
- Olatunji, B. O., Moretz, M. W., McKay, D., Bjorklund, F., De Jong, P.J., Haidt, J., Hursti, T. J., Imada, S., Koller, S., Mancini, F., Page, A.C. i Schienle, A. (2009). Confirming the three-factor structure of Disgust Scale revised in eight countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40, 234-255.
- Payne, B. K. i Gawronski, B. (2010). A history of implicit social cognition. Where is it coming from? Where is it now? Where is it going?. U Gawranovski, B. i Payne, B. K.(ur.). (2010). *Handbook of implicit social cognition* (str. 1-15). London: The Guilford Press.
- Pochedly, J. T., Trouton, G. T. i Kirkpatrick, L. A. (2010). A re-examination of the Three Domain Disgust Scale. Poster prezentiran na 22. godišnjoj konferenciji „Meeting of the Human Behaviour and Evolution Society, Eugene, Oregon.

- Pratto, F., Sidanius, J. i Levin, S. (2006). Social dominance theory and the dynamics of intergroup relations: Talking stock and looking forward. *European Review of Social Psychology*, 17, 271-320.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L .M. i Malle, B .F. (1994). Social dominance orientation: A personally variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 741-763.
- Smith, A. R. (2012). *The effects of pathogen and moral disgust on implicit and explicit attitudes regarding male homosexuality*. Diplomski rad, University of Miami.
- Šunjić, M. (2007). *Povezanost autoritarnosti sa stavovima prema homoseksualnim osobama i osobama s tjelesnim teškoćama*. Diplomski rad, Sveučilište u Zadru
- Terrizzi Jr., J. A., Shook, N. J. i McDaniel, M. A. (2013). The behavioral immune system and social conservatism: A meta-analysis. *Evolution and Human behavior*, 34, 99-108.
- Tybur, J. M., Merriman, L. A., Caldwell Hooper, A .E., McDonald, M. M. i Navarette, C. D. (2010). Extending the behavioral immune system to political psychology: Are political conservatism and disgust sensitivity really related? *Evolutionary Psychology*, 8, 599-616.
- Tybur, J. M., Lieberman, D. i Griskevicius, V. (2009). Microbes, mating, and morality: Individual differences in three functional domains of disgust. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97, 103-122.
- Zuppe, A. N. i Shook, N. J. (2014). Sex differences in the association between political ideology and sexual disgust. Poster prezentiran na „ APS 26 Annual Convention“, San Francisco, CA.
- Žeželj, I., Lazarević, LJ. i Pavlović, M. (2010). Test implicitnih asocijacija (IAT): teorijske i metodološke osnove. *Psihologijske Teme*, 19, 45-69.

8. PRILOZI

1. Primjer pokušaja na jednom od „kritičnih“ blokova Testa implicitnih asocijacija



2. Prosječna vremena reakcije (u ms) za dvije verzije Testa implicitnih asocijacija po „kritičnim“ blokovima.

	VERZIJA 1		VERZIJA 2	
„KRITIČNI“ BLOK	M	SD	M	SD
1	1153,08	396,76	1492,08	501,76
2	783,26	224,59	941,26	237,23
3	1240,65	396,66	952,94	367,62
4	931,03	246,29	837,17	265,62